

gyok: egy időben magyar is, horvát is, szlovák is, német is, cseh is, és ha tovább turkálnék az ősök között, s ha elemeztetném a vérem – manapság roppant divatos módi a nacionalisták körében –, abban, akár a folyómederben, cincár, örmény, sőt talán cigány és zsidó vér nyomait is föllehetném.”

A versei. Összes versek. „A töltényeket a napra / lőték ki a nárciszokra // Szétdobált kagylók / melyeket eső áztat szét // bűdös halak / citromszívvel // Mindezt hamarosan / föleszik a fűszálak / a bőrt s a csontot is // a fűszálak a legfalánkabbak / a temetőben és a / trágádombon is.” (Trágádomb. Boszki Péter fordítása.)

És novellák.

Az írónak, mondja egy bizonyos Nikola úr (Lant és sebhelyek), „előre kell jeleznie a halál nagy témáját – hogy az ember kevésbé legyen büszke, önző és gonosz.”

A Jurij Golec. Novella Pjotr Rawiczról. Aki Kis Fővenyórá-ja francia kiadásához írt előszavában egyszerűen abszurdnak nyilvánítja Adorno híres mondatát. Mert hát, így Rawicz, „miért Auschwitz, és miért nem Szolovka és Kolima után. Vagy az ukrainai falvak harmincas évek végén végrehajtott kollektivizálása után? [...] Továbbá vajon sokban különbözött-e az auschwitzi foglyok sorsától a Pitom és Ramzesz dicsőségére emelt városok építőinek sorsa?”

Hogy tehát akkor, merülhet föl a kérdés: lehet-e egyáltalán lenni valahogy?

Ilyen aggodalmak azonban: ilyen kérdéseket nem tesz föl nekünk. Kis és Rawicz. „Valamilyen sötét aggodalom a szöveg miatt.” A szöveg miatt, írja Kisről Milan Milisic. A mondatszerkezet miatt. Szigorú szerkezetek. Kis ugyanis mindent kihúzott. Leírja és átírja, aztán kihúzza, amit lehet. Az Andric-anekdota „a gumi előnyeiről a ceruzával szemben, vagyis, hogy sokkal nagyobb örömet jelent a »dörzsölés, mint az írás«.” (Mirko Kovac) írjuk ide még egyszer: aggodalom a szöveg miatt.

Pjotr Rawicz pedig aztán öngyilkos akar lenni.

Ahhoz viszont revolver kell. Tehát szerezzon neki egy revolvért a barátja. A jugó haverjaitól. De azt nem. Az nem lehet. „Te sem értesz meg”, mondja erre Rawicz Kisnek. „Azért, válaszolja Kis, mert túlélte a táborokat.”

„Hagyd békén a táborokat, mondja Jurij Golec.” Mondja Rawicz. „Ehhez képest a tábor kutyafüle.”

Ehhez képest.

Mihez.

Mindenesetre ezek a mondatok Párizsban hangzanak el. Meghalt Rawicz felesége. Ottmaradtak a bundák. Meg a könyvei. „Némelyik dedikált.” Állapítja meg egy fiatal lány. Orosz emigráns. „Csak nem dedikált neki Victor Gjugo is.” Aztán, hogy ez a bunda, „ez az egy minimum húszezer frankot ér”.

„Százhuszat, igazította ki Jurij Golec.”

Mégis szerzett valahonnan magának egy vadászpuskát.

A Post scriptum-ban pedig Kis hozzát teszi, „(1982. november 19.): az orosz coboly akkor, 15% árengedménnyel 106 000 frankba került”.

Hogy hogyan lehet élni; hogy lehet-e, azt ő sem teszi hozzá.

Post scriptum 1.

„Mindenki eltűnik, magyar is, zsidó is.” Nemigen van ma időszerűbb ennél a jugoszlávnál.

Post scriptum 2.

1942 tavasza. Kiss Ede elhatározta, hogy megtanítja a gyerekeit magyarul. „Egy alacsony fapadon ülünk, írja Danilo Kis, apánk szemben velünk a csikorgó nádból fonott karosszékekben. Hirtelen fölkapja a fejét, talán egy hópehely hullott a könyvére: Hull a hó, mondja. Ismétéltétek meg: Hull a hó.”

Megfelelő mondat.

Kisoroszi, 1993. szeptember 11–14.

Radics Viktória

MEZUZA

ÚJ ZSIDÓ FOLYÓIRAT EX-JUGOSZLÁVIÁBÓL

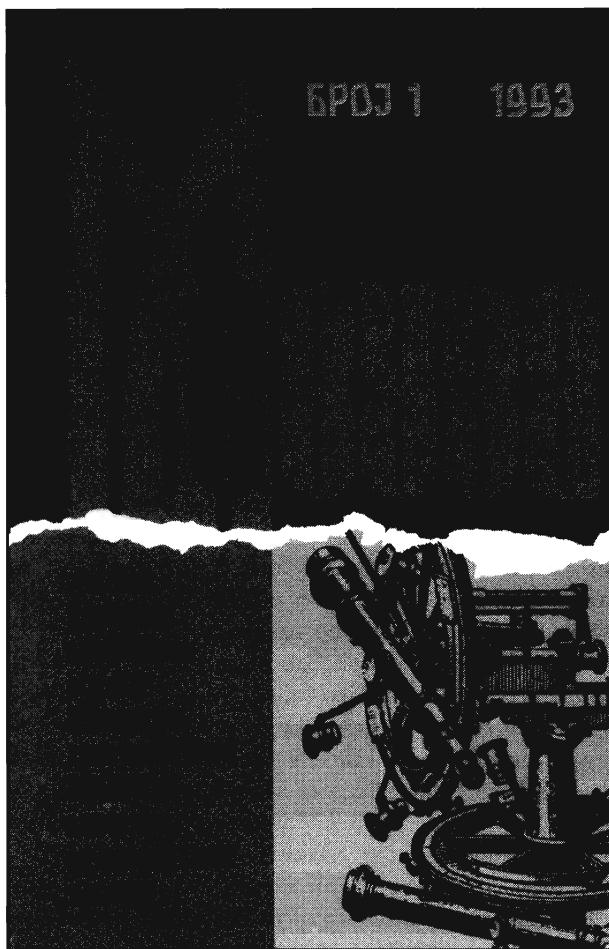


Halmas ideológiai szőnyegbombázásokra volt szükség, hogy a közelmúltig egymással egészen jól, sőt kedélyesen megférő emberek így egymásra uszuljanak.

A romló életszínvonal, a marxizmus kifulladásával létrejött eszmei vákuum, a lappangó identitásválságok elgyöngítették a lelkek immunitását. Az európai nacionalista kísérletjárás borzongatása is végigfutott az országon. Akadtak fogékony írók és politikusok, afféle Né-

rők, akik megéreztek, hogy ütött az óra, csak fel kell lépni a dobogóra, és övék a világ. Az önsajnálát, a gyűlölet és az arrogancia különféle nacionalista pszichodelikus szerekekkel tüzes energiává gerjeszthető. S a senkiből hősök, a csüggedt népből hősi népek lesznek.

A szocializmus fél évszázada ébren tartotta a néphős, az ellenálló, a szabadságharcos mécslán-gocskáit. És a népellenesség, az agresszor, az ellenfél rémképeit – a délszláv hajduk-partizán mitológiát. Az „elvtársakat” felváltó új demagógok



átvariálták, feltöltötték, a kor ízléséhez és hangulatához igazították az eszmemaradványokat – és a történelem kereke megpördült a sárban.

Azok, akik kormányzónak hiszik magukat, pedig ripacsok csupán, bedobták persze – a kommunista antifaszizmus szótárából elővéve – a „zsidó” szót is, metaforává átváltoztatva. A szerbek a világ zsidói, a történelem mártírjai, akikre szétszóratás és megsemmisítés vár, ha hagyják magukat, mint a zsidók. Ebből következően a horvátok náciak, akik a németekkel, a magyarokkal, mi több, az egész Európával, az egész világgal szövetségbe lépve a szerbek kiirtására törnek – nekik tehát minden megengedett, hogy ne jussanak zsidó sorsra.

Clive Sinclair zsidó származású brit író 1991 őszén járt Belgrádban. Beszámolóját David Albahari szerb zsidó író fordította le és tette közzé a *Knjizevne novine* című irodalmi lapban. *Az itteni zsidók nem nagyon örülnek ennek a hasonlatnak – írja az említett metaforikáról. – Ironikusan szólva, ők az utolsó jugoszlávok. Mennyivel könnyebb volt jugoszlávnak lenni – egyenlőnek az egyenlők között –, mint szerbnek vagy horvátnak (hogy csak két népet említsek a sok közül). Most a zsidóknak be kell bizonyítaniuk lojalitásukat új hazáik iránt, különben kirekesztődnek mint idegen, gyökértelen kozmopoliták. Ha*

a történelem példa lehet, akkor a horvátországi zsidóknak jobban kellene félniük, mint szerbiai testvéreiknek (mondani sem kell, hogy az usztrasák egyforma előszeretettel gyilkolták a zsidókat is meg a szerbeket is). Ezért a horvát zsidók nemrég hadat üzentek a szerb zsidóknak. A levelekből, amelyek a londoni Independent-ben jutottak nemrég nyilvánosságra, kiderül, mennyi ocsmányság férhet meg ebben. Lea Bauman írja Zágrábról: „Meg kell mondanom, hogy mint zsidó a szerbek, nem pedig a horvátok agressziójától félek.” Ő nem palástolja a régebbi bűntetteket (azok „tények, melyeket senki sem tagad”), ám ugyanakkor a másik felet akarja befeketíteni: „Hatvanezer zsidót gyűjtöttek be Szerbia minden részéről három koncentrációs táborba, ahol elpusztították őket... A gyilkolást szerbek hajtották végre.” – „Megrökönyödve olvastam Lea Bauman állítását, miszerint a második világháború idején a szerbek mészárolták le a zsidókat Szerbiában – válaszol Aleksandar Demajo Belgrádból. – Otlétem idején a zsidó közösségben viharos gyűlés folyik a horvát zsidók provokációiról. A legidősebb tagok – a nagymamák és nagyapák – voltak a legharciasabbak, és azt követelték, hogy viszont üzenjenek hadat a zágrábi zsidóknak. »Nyugodjanak meg – válaszolták nekik – nem a maguk vére fog folyni. A katonaság el fogja távolítani magukat, mert már túl öregek a harchoz. De minket, fiatalokat be fognak sorozni, mi pedig nem nagyon hajlunk arra, hogy rátegyük az életünket valami homályos Nagy Szerbiára.«

A szerbiai zsidóknak ellent kell állniuk a kísértésnek, hogy nagyobb szerbek legyenek a szerbeknél (hogy ne tűnjenek kisebbeknek), nem engedhetik meg, hogy a politikai propaganda eszközevé tegyék őket – összegzi Sinclair egy belgrádi barátjával folytatott beszélgetését.

A *Mezuza* című zsidó irodalmi folyóiratnak, melynek első száma ez év tavaszán jelent meg, az a David Albahari (1948) a főszerkesztője, aki ezt a cikket fordította, aki az újabb szerb irodalom élvonalába, a novellaforma megújítói közé tartozik. A folyóirat szépirodalmi blokkjában Clive Sinclair (1948, London) is szerepel egy kitűnő novellával, s a jegyzetből megtudjuk, hogy a fiatalabb brit prózairók legjobbjainak egyike, öt regényt írt és egy monográfiát a Singer testvérekről. Ő és Ammiel Alcalay amerikai író (fordító, a héber irodalom professzora New Yorkban) a folyóirat legfiatalabb szerzői.

A *Mezuza* a Belgrád melletti Zimonyban (Zemun) készül, mégpedig az Alkalaj rabbi utcában. (Jehuda Alkalaj rabbi, mint a folyóiratban közölt pályaképből megtudjuk, Szarajevóban született 1798-ban, és Jeruzsálemben hunyt el 1878-ban. 1820-tól 74-ig az akkor Ausztriához tartozó Zimonyban élt mint tanító, majd rabbi; a Herzl előtti cionizmus egyik legelső, fardadhatatlan út-törője volt.) Minden programcikk nélkül is vilá-

gos, hogy a szerkesztőség a világirodalmat tekintve bejárható terepek; héber, zsidó, illetve zsidó származású írók és költők műveinek tolmácsolását tűzi ki célul, anélkül, hogy megszabná a hagyományhoz való viszony mikéntjét. Mintha csak kérdezné, hogy voltaképpen és valójában mit jelent ma a világon – nem a politikában – zsidónak lenni, zsidó ősöktől származni.

Hájim Náhmán Bialik (1873–1934) oroszországi születésű klasszikus héber költő versei nyitják a sort. *Az öldöklés városában* című hosszú költeményt olvasva, melyet a szerző az 1903-as kisinyovi pogrom után írt, nem lehet nem gondolni Szarajevóra. Ennyi és ilyen színvonalú a „politika” ebben a folyóirat-számban. Ez a monumentális vers – héber címén *Böir Háháréj* – a huszadik század egyik alapművének tűnik. Akárcsak „Szarajevó” – mondhatnánk ironikusan.

Paul Celan (1920–1970) a másik klasszikus költő, aki tizenöt verssel szerepel a folyóiratban. A prózaírók között pedig ott van Sólem Áléhem (1859–1916), a lengyel zsidó Adolf Rudnicki (1912–1980), a húszas években született generációból a cseh Arnost Lustig egy gettónovellával, a híres amerikai író, Grace Paley néhány modern, New York-i kisprózával és Aharon Amir héber író egy szintén jelenkori témájú prózával. Oroszból fordították Fridrih Naumovics Gorenstejn (1932) Berlinben élő emigráns író *Öregasszonyok* című groteszk-bájos elbeszélését (mely egyébként meglepően rokon a mi Csáth Gézánk *Mariska az anyjánál* című novellájával).

Kafka judaizmusával, a zsidó hagyományhoz és a héber irodalomhoz való viszonyával foglalkozik Gerson Sákéd tanulmánya és Ernst Pável esszéje. Sákéd szerint „a Kafka regényeiben leírt helyzet alapján véve megfelel a huszadik századi zsidó ember egzisztenciális valóságának”, ha nem is az analogikus, de a homologikus értelemben. „Kafka a zsidó sorsot új művészi formába transzformálta”, nem zsidó, hanem világirodalmat alkotott, ám naplói tanúskodnak arról, hogy e művészi transzformációs folyamat mögött a zsidó tradícióval való intenzív dialógus, vívódás és töprengés rejlett. *Mi közös bennem és a zsidókban? Hiszen alig van valami, ami velem magammal közös volna bennem, és egészen csendben, örülve annak, hogy tudok lélegezni, félre kellene állnom egy sarokba* – teszi meg Sákéd tanulmányának egyik mottójául Kafkának ezt a *Napló*-ban olvasható mondatát; talán maga a kérdésfeltevés a tipikusan zsidó, tipikusan európai és huszadik századi – a világirodalom egyik alapkérdése.

Ernst Pável viszont a sors iróniájának, botránynak tartja, hogy az „archetipikus prágai zsidóból német klasszikust csináltak”. Szerinte

Kafka „világi talmudista, az utolsó racionális kapitalista, az ezeréves prágai zsidó tradíció örököse”, és e „nehezen megszolgált, primáris identitását elhomályosítani annyi, mint vandalizálni az alakját és megszentelté tenni az emléket”.

A zsidó tradíció iránti adósságainkról ír Synthia Ozick (1928) New York-i születésű, zsidó családból származó amerikai író. „A zsidó hagyomány nélkül, mely a környező tradíciókban is benne áramlik, nem lenne – lélegezzenek mélyet – sem nyugati civilizáció, sem amerikai kultúra, se keresztény, se világi formájában” – írja, és egy „fordított irányú asszimilációt” sürget, vagyis a zsidó szótár, metaforika, tematika elsajátítását.

Abraham Joshua Heschel (1907) vallásfilozófus (akit Martin Buber az örökösének tekintett) *Sabbath* című nagyesszéje ehhez járul hozzá. Az esszé különös szépségét és szuggesztivitását az adja, hogy szerzője hívő ember, így „belülről” tárja fel a vallási élmény formáját és tartalmát.

Olvashatni a folyóiratban az amerikai zsidókról, az ausztráliai zsidó irodalomról – csak éppen a horvát, a szerb – a jugoszláv? – zsidókról nem esik egyetlen szó sem. Hacsak Jean Amery *A szellem határvidékén* című esszéjére vonatkozó, a lap legvégéről kibogarászott rövid fordítói jegyzetet nem tekintjük vallomásnak: „Amery életműve megkerülhetetlen olvasmány azok számára, akiket érdekel, hogy milyen a földi pokol és ennek filozófiai-irodalmi implikációi. A (szó legtágabb értelmében véve) jugoszláv olvasó ebben a pillanatban – 1992 novembere – sok mindenre ráismerhet ezekben az írásokban abból, amit a saját életében közelről lát, hacsak meg nem tapasztalta a saját bőrén.”

HOGYAN TUDNAK FUTÁRAINK SEGÍTENI ÖNNEK?

MI AZÉRT VAGYUNK, HOGY A KIS DOLGOKBAN
LEGYÜNK SEGÍTSÉGÉRE

IDŐT NYER

A KENGURU szolgálat motoros futárai munkanapokon reggel 8-tól este 6-ig rendelkezésére állnak, hogy Budapest egész területén teljesítsék a fentiekhez hasonló kívánságait.

PÉNZT NYER

V., VI., VII., VIII. ker., IX., és a XIII. ker. egy része: 280,- Ft.
I. ker. és a teljes IX. és XIII. ker.: 340,- Ft.
Egész Budapest: 480,- Ft.

Felárak:

Várakozás (10 percenként) 150,- Ft.
Super Express 100 %

Lehetőség van szerződés kötésre is, ez esetben árkedvezményt adunk, valamint hó végén egy összegben fizethet. További felvilágosítás: 137-9209.

PRÓBÁLJA MEG! ELÉG, HA TÁRCSÁZZA A 137-9209-et!
AZ ELSŐ FUVAR CSAK 150 FT!

KENGURU



BOY OFFICE SERVICE
KERESKEDELMI KFT.
1052 Bp., Vitkovics M. u. 7.
Fax/Tel.: 137-9209,
Tel.: 266-0131

ZSIDÓK SZARAJEVÓBAN

BILTEN, 1993. MÁJUS



Az Osztrák–Magyar Monarchia korában Szarajevó lakosságának egynegyede zsidó volt. 1941-ben 10 000 zsidó élt a városban, a háború végét 1237-en érték meg. Ma a szarajevói zsidó közösségnek 700 tagja van – az elmúlt háborús évben 400-an csatlakoztak a szervezethez. Mostarban 30-ról 100-ra nőtt a bejegyzett zsidók létszáma.

A háborús időkben drámai módon felélénkült és messzemenően kiterjedt a bosznia-hercegovinai Zsidó Közösség tevékenysége. Kétnyelvű (szerbhorvát–angol) *bulletinjük* szerint 2200 különféle nemzetiségű személyt mentettek ki a városból, és szállásoltak el bel- vagy külföldön; közülük 600-an Izraelben találtak otthonra. A közösség konyháján 320 ember étkezik, gyógyszerárában naponta 2000-en jutnak orvossághoz. Orvosi ügyeletük gondot visel a közösség minden tagjának egészségére, rádióállomásuk – melynek fő feladata a kapcsolatteremtés – Szarajevó minden lakosának szolgálatában áll. Postaszolgálatuk ezerszámra szállítja a leveleket és a csomagokat. A

tagok és más rászorulóknak élelmiszer-ellátása is mindennapos feladat.

Széder alkalmával többek között Alija Izetbegovic köztársasági elnököt, a boszniai érseket, a mohamedán egyházfőt – és Susan Sontagot látták vendégül. Szarajevó polgármestere a legnagyobb elismeréssel szól a közösség tevékenységéről; a pészah megünneplése a boszniai rádió és televízió műsorából sem maradt el. A rítusok három nyelven, héberül, zsidóspanyolul és – a bulletin következetesen ezt a kifejezést használja – „boszniai nyelven” folytak. (Vagyis: szerbhorvátul, a szerbek, horvátok, muzulmánok és zsidók közös anyanyelvén. Hogy „boszniai nyelv” létezik-e, az politikai kérdésficam. Persze hogy nincs ilyen, de még mennyire, hogy van – válaszolhatnánk, akárcsak a Bosznia meg a „boszánác” mivoltát-kilétét firtató hasonló csali kérdésekre. Vajon a szarajevói zsidók „boszánácok”, akárcsak az ottani muzulmánok? A helybéli horvátok „hrvátok” vagy „boszánácok”? S a szerbek „szerbijánácok” minden fölött vagy inkább szülőföldjükhöz kötődnek? Háborús, kizárólagos, nem normális kérdések ezek.) A zsidóság képviselői Szarajevó mint „multikulturális térség” és Bosznia–Hercegovina mint több nép közös hazája mellett állnak ki – nem a végsőig, hanem menekítve, menekülve, a menthetőt mentve.

„Szarajevóban, a város szívében évszázadok óta egymás közvetlen közelében honol a katolikus katedrális neogótikus harangtornya, a pravoszláv templom bizánci kupolája, a dzsámik minaretjei meg a zsinagóga homlokzatának Dávid-csillaga.” Dr. Nikola Kovacnak, Bosznia és Hercegovina kultuszminiszterének szavai ezek.

Milyen lenne egy mai szarajevói razglednica?

RADICS VIKTÓRIA



FARKAS ISTVÁN RAJZA